

INNSIKT

Journalist: MAJ-BRITT DAHL
tlf. 995 23 155 e-post: majdahl@bt.no

Avslører fugle- trekkets gåter

Terje Lislevand er førsteamanuensis i zoologi ved Universitetsmuseet i Bergen, UiB. Lislevand studerer fuglenes levevis og tilpasninger i et evolusjonært perspektiv.

Millioner av trekkfugler vender nå tilbake til Norge. Men hvor har de egentlig vært siden i fjor høst?

Fugletrekket har fascinert oss mennesker i uminnelige tider, men det er først de siste hundre årene at vi virkelig har begynt å forstå dette fantastiske naturfenomenet. For hundre år siden skjedde det en revolusjon i trekkfuglforskningen. Dansken Hans Christian Cornelius Mortensen begynte å merke fugler med lette metallringer. Hver ring hadde et eget løpenummer og en returadresse. Siden den gang har mange millioner fugler over hele verden fått en slik ring rundt foten.

Fra øyeblikksbilder ...

Gjenfunn av ringmerkede fugler er det viktigste grunnlaget vi har for å forstå fuglenes bevegelsesmønstre. Men ringmerkingen kan aldri gi oss annet enn øyeblikksbilder av hvor fuglene har oppholdt seg. Merkingen viser ikke hvilken rute de tok for å komme dit, tidspunkter for avreise og ankomst, varighet av trekket, eller hvor mange og lange stopp de hadde på veien.

For å få slik detaljert kunnskap om trekk mønstre er vi avhengig av å kunne følge eller spore den enkelte fuglen over tid. Det kan gjøres ved å bruke satellitteknologi. Sendere som er fastmontert på fuglene følges ved hjelp av satellitter, og man får dermed et bilde av bevegelsesmønstre. Men foreløpig er satellittsendere tunge, og de kan ikke brukes på arter som veier under ca. 150 gram. Det utelukker faktisk de fleste av verdens ca. 10.000 fuglearter.

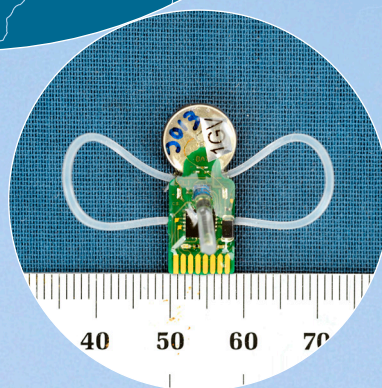
... til døgnovervåking

Men nå ser vi en ny revolusjon i trekkfuglforskningen. Utviklingen av små, lette og forholdsvis billige lyslogger har gjort det mulig å skaffe kunnskap om individuelle bevegelser selv for småfugler. Lysloggerne registrerer lysintensiteten i omgivelsene mange ganger om dagen sammen med dato og klokkeslett. Informasjonen brukes til å beregne hvor fuglene har vært så lenge de bar loggeren med seg.

Metoden baserer seg på at tidspunktene for soloppgang og solnedgang varierer med lengdegrad og breddegrad og med årstidene. Det er gammel kunnskap. Det revolusjonerende ligger i at man nå kan

LITT AV EN TUR:

Denne lille temmincksnipen fløy fra Finse om høsten (rød strek), tok et par korte stopp nedover i Europa (røde kuler). Øst i Spania tok den tre ukers ferie før den krysset Sahara, surret litt rundt i Mauritania og roet ned i Mali for vinteren (blå kule). Neste vår vendte den nesene nordover (grønn strek) og la inn et par pit-stops (grønne kuler) på vei nordover. Loggeren sluttet å virke mens fuglen var i Nord-Afrika, men den satt på ryggen og ble fjernet da fuglen ble fanget på Finse.

LITEN DINGS: Lysloggerne – her vist i naturlig størrelse – registrerer lysintensiteten i omgivelsene mange ganger om dagen sammen med dato og klokkeslett. Informasjonen brukes til å beregne hvor fuglene har vært så lenge de bar loggeren med seg. Dette er ikke satellittsendere, så loggerne må samles inn for å få informasjonen.

FOTO: TERJE LISLEVAND

80.000

Rødnebbterne trekker om lag dobbelt så langt som vi før antok, opp til hele 80.000 kilometer tur-retur, hvert år!

Innsikt er en BT-satsing på kunnskap og forskningsstoff. Her skriver eksperter og kunnskapspersoner bakgrunnsartikler, saker om egen forskning og saker knyttet til nyhetsbildet.

RYGGSEKK: Lysloggeren er montert som en ryggsekk ved hjelp av en elastisk silikonsele som festes rundt bena, helt oppunder kroppen. Utstyret er så lett at selv fugler som veier 12–15 gram kan bruke dem.

FOTO: TERJE LISLEVAND

lage lyslogger som ikke veier mer enn et halvt gram. Selv 12–15 gram tunge spurvfugler kan bære med seg med slike logger.

Samme område

Men for å få tak i dataene, må man finne igjen de merkede trekkfuglene, noe som kan være en utfordring. Mange logger kan gå tapt fordi merkede fugler forsvinner. Men hos mange arter vil en fugl gjerne returnere til det samme området for å hekke år etter år. I slike tilfeller kan lysloggingen være svært effektiv og gi forbløffende resultater.

Selv har jeg brukt lyslogger til å studere trekk og overvintring til flere norske fuglearter. En av disse er temmincksnipen, en av våre aller minste vadefugler med en kroppsvikt på rundt 25 gram. Arten hekker på tundra og i fjellområder fra Hardangervidda til det østlige Sibir. Svært lite var kjent om artens trekk og overvintring før vi merket noen fugler som hekket på Finse med lyslogger.

Flere stopp

I alt 30 fugler ble merket i 2010 og 2011. Loggerne ble montert som en ryggsekk ved hjelp av en elastisk silikonsele som ble

festet rundt beina, helt oppunder kroppen. Data fra seks av loggerne som vi klarte å samle inn igjen, ga oss en unik og detaljert innsikt i hvordan fuglene flytter seg i løpet av et år.

Temmincksnipene forlot hekkeområdet på Finse allerede i slutten av juli og satte kursen sørvestover. Fuglene stoppet flere ganger underveis mot de vestlige deler av Middelhavet, og hadde et langt stopp på 1–2 uker i Nord-Afrika. Herfra trakk de direkte til overvintringsområdene ved bredden av Nigerfloden i Mali. Høsttrekket varte i 11–20 dager, og fuglene var på plass i Mali i løpet av august.

215 dager i Mali

Det så ut til at temmincksnipene hadde det riktig godt der de var, for de flyttet ikke på seg om vinteren. Først i april/mai året etter trakk de omtrent samme veien tilbake til Finse, der de starter hekkesesongen i begynnelsen av juni. Fuglene oppholdt seg dermed mer enn 215 dager i Mali og under 60 dager på Hardangervidda.

Enkelte ganger gir lysloggerne svært uventet informasjon om fuglenes trekkvaner. Vi har for eksempel lenge vist at rødnebbterne er den fuglearten som har det lengste

trekket, fra Arktis til Antarktis og tilbake. Lyslogger viste imidlertid at disse fuglene trekker om lag dobbelt så langt som vi før antok, opp til hele 80.000 kilometer tur-retur, hvert år!

FAKTA

Fugler

- Av de rundt 250 fugleartene som hekker i Norge, er om lag 70 prosent typiske trekkfugler.
- Fuglene trekker til områder hvor de kan finne mer mat i perioder med liten eller ingen mattilgang her hjemme.
- Noen fuglearter trekker alltid ut av landet om høsten, mens andre bare trekker hvis næringsmangel eller ugunstig vær tvinger dem til det.
- Arter som overvintrer i Norge, kalles standfugler. Eksempler er kongeørn, lirype, kjøttmeis, blåmeis og gråspurv.
- Det er beregnet at mer enn to milliarder småfugler trekker fra Europa til Afrika hver høst.

India?

En annen overraskelse er dobbeltbekkasinen, en middels stor vadefugl som hekker i den skandinaviske fjellheimen. Svenske forskere oppdaget at disse fuglene om høsten trekker nonstop fra Skandinavia til Sentral-Afrika. De bruker bare 2–4 døgn på denne turen, som er om lag 4000–7000 km lang. Det rareste er at fuglene ikke stopper for å hvile og spise underveis. Derfor er kanskje fugletrekket ikke alltid så utmatende for fuglene som vi hittil har trodd?

I tillegg til i Afrika overvintrer en rekke av våre trekkfugler i Europa. Sjøfugler trekker gjerne langt til havs og ikke nødvendigvis sørover. Blåstrupen er en av få nordeuropeiske arter som trekker mot sørøst. Foreløpig vet vi ikke med sikkerhet hvor skandinaviske blåstruper overvintrer, men forskere ved Universitetsmuseet i Bergen bruker nå lyslogger for å avsløre dette. Trolig oppholder fuglene seg i India.

Verdensborgere

Trekkfuglene våre oppholder seg altså gjerne i andre land og fjerne verdensdeler det meste av året. Man kan derfor spørre om de egentlig er så norske som vi kanskje liker å tenke. Ekte verdensborgere er vel en mer passende merkelapp.

Det internasjonale leveviset gjør trekkfuglene til en utfordring i naturforvaltningen. Det hjelper jo ikke å verne en art i Norge hvis den utsettes for skumle miljøgifter eller storstilt jakt andre steder. Bestandene til flere trekkfugler viser dessuten nå en tydelig nedadgående trend, særlig de artene som trekker lengst. Kunnskap om hvor trekkfuglene blir av om høsten, kan derfor være svært viktig om vi vil rette opp de negative faktorene som fører til bestandsnedgang. Lyslogger kommer til å være et viktig redskap for å skaffe oss slik innsikt i årene som kommer.

Lurer du på hvor fuglene trekker? Sjekk most.ringmerking.no

Les mer om fugler på fuglevennen.no